

UDK 821.111.09(049.3)

Primljeno: 03. 11. 2023.

Stručni rad
Professional paper

Nehrudin Rebihić

DA LI GRAD ODREĐUJE KNJIŽEVNOST KOJA SE O NJEMU I U NJEMU PIŠE?

[Vesna Ukić Košta, Monika Šincek Bregović (ur.), *Preispisivanje urbanog prostora u anglofonoj književnosti i kulturi*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2023]

Neka od temeljnih pitanja “prostornog obrata“ u književnosti jesu koliko i kako grad određuje književnost koja će se o njemu i u njemu pisati, koliko o jednom gradu možemo saznati iz književnih djela te zašto je predodžba o gradovima promjenjiva i proturječna u različitim književnim djelima. Ovakva i slična pitanja postavljena su u zborniku radova *Preispisivanje urbanog prostora u anglofonoj književnosti i kulturi*, s posebnim težištem na odnose urbanog prostora i ljudske subjektivnosti kao temeljnih sastavnica urbane književnosti.

Gradovi su uvijek opsjedali pisce, njihova je gravitaciona sila privlačila, a potom i zrcalila, društvene, ekonomske, političke i kulturne prilike kako samih gradova, tako i šireg prostora (države, regije, kontinenta). Iako je najčešće povezan s civilizacijskim dostignućima koja se poput palimpsesta upisuju u tijelo grada, svaki grad ipak ima osobnost koja se ne ogleda samo u zgradama, ulicama, trgovima... Prirodna, unutrašnja (kulturna, politička, etnička) napetost odražava dinamiku grada. Dakle, gradu je imanentno “jedinstvo razlika“ koje, ako se nameće kao u mehaničko, vanjsko jedinство ili razlike pretvara grad u neželjeni prostor/mjesto za život. Radovi u zborniku tretiraju brojne pisce i djela iz različitih stilsko-paradigmatskih razdoblja pokazujući kako oni/ona – bez obzira na to da li pišu o istom grad – literarno konstruiraju drukčije i proturječne slike urbanog. Inovativnost radova u Zborniku

ogleda se u teorijskoj utemeljenosti na suvremenim pristupima analize prostora u književnosti kombiniranim s teorijama identitetâ (rasa, etnicitet) i (multi)medijskih žanrova (film, videoigre).

Zbornik je podijeljen u četiri tematske cjeline koje nas upoznaju s raznolikim književnim modeliranjima urbanog prostora te s različitim, često i oprečnim, metodama analize prostora u književnosti. Prvi tematski okvir naslovljen *Čudovišni gradovi* sastoji se od četiri studije u kojima se književne reprezentacije gradova rasprostiru od prostora tjeskobe do prostora koji proždire svoje građane. U prvom radu, koji potpisuje Emilija Musap, predočavaju se dvije reprezentacije istočnog Londona (East End) u romanu *I, Ripper* Stephena Huntera. Nakon teorijskog uvoda, zasnovanog na polazištima humane geografije Yi-Fu Tuana i dr., autorica najprije predočava razliku u romaneskoj predodžbi istočnog i zapadnog Londona: prvi je predstavljen kao prostor tjeskobe zbog kriminala i prostitucije, a drugi kao prostor izobilja, žive povijesti, (viktorijanske) kulture. East End je “drugi prostor“ ispunjen mrakom i grijehom; on je replika biblijske Sodome i Gomore, haotična kaljuža ispunjena migrantima i različitim identitetima, mjesto zazora i tjeskobe, dok je istovremeno skriveno naličje i žuđeni prostor u koji bježe stanovnici iz viših društvenih slojeva West Enda kako bi se oslobodili viktorijanskog identiteta. East End se, dakle, prikazuje i kao mjesto slobode čiji žitelji udovoljavaju svojim transgresivni sklonostima, preobražavajući ga iz prostora tjeskobe u prostor zajedništva, dinamični prostor s dva lica: vanjskim – zazornim i nelagodnim i unutrašnjim – žuđenim i dijaloškim.

Polazeći od književne reprezentacije gradova kao ljudskih tijela (antropomorfni grad), Ljubica Matek piše studiju o pripovijeci *U brda, gradovi* Clivea Barkera. Barkerovu sliku grada kao mjesta horora autorica vidi kao repliku na Hobbsov *Levijatan* u kojem je grad predstavljen kao složen i funkcionalan sistem. Matekova pokazuje kako su gradovi Podujevo i Popolac, pozicionirani na graničnom prostoru, nezdrava tijela koja se pretvaraju u čudovišta što prijete nestankom samih sebe (urbicid). Gradovi postaju mjesta eksploatacije, prostori koji ubijaju, mjesta nagonskog i iracionalnog. Kako bi postigao zamišljeni estetski učinak u oblikovanju grada kao dehumaniziranog prostora, Barker je, zaključuje Matekova, pripovijetku zasnovao na žanru horora.

Posljednji rad iz ovog tematskog bloka napisala je Magdalena Maczynska. U njemu se analiziraju romani savremenih britanskih autora (Martina Amisa, Willa Selfa, Chine Mievillea i Maggie Gree) koji se žanrovski mogu odrediti kao “urbane vizionarske satire“. Kritiziraju London prikazujući ga kao nekropolis, kao i

prenapučeni prostor metamorfoze čiji se stanovnici transformiranim u glodavce i majmune. Tom apokaliptičnom zoopolisu prijeti i nuklearna katastrofa.

Drugi tematski blok *Rasa, etnicitet i (ne samo) London* sastoji se od tri studije u kojima se urbani prostori čitaju kroz prizmu savremenih teorija o identitetu, etnicitetu, multietičnosti, postkolonijalizmu, te dihotomija: centar vs. periferija, mi vs. drugi (rasno, rodno, klasno) itd. Rad „Buddha iz predgrađa i magična privlačnost metropole“ Lucije Levanić i Ane Marije Mašić otvara ovaj tematski blok prikazujući kako Hanif Kureishi, najvažniji savremeni pisac koji se bavi temom Londona, piše o odnosu užeg dijela Londona i njegovih predgrađa, te kako glavni protagonista konstantno preobražava identitet pri prelasku iz jednog u drugi dio grada. Glavni lik nije britanskog porijekla, nije bijelac i konstantno se suočava s etničkim, rasnim i socijalnim rasjedima društva, ali on ipak pronalazi slobodu u nepripadanju nadilazeći tako ograničenja nametnuta nebritanskim porijeklom. Autorice svoju analizu zasnivaju na teorijskim postavkama „tekuće modernosti“ Zygmunta Baumana. Naime, prema Baumanu identitet nikada nije bio, a pogotovo nije danas, fiksna nego promjenjiva kategorija pa se ni junak ne može nigdje ukorijeniti i trajno skrasiti.

I rad Vesne Ukić Košta „London u romanima Andree Levy: nerealne predodžbe i breme karipskog nasljeđa“ bavi se također temom identiteta, s tim što je ovdje riječ o imigranatima iz britanskih kolonija nakon Drugog svjetskog rata. Identitetski izazovi s kojima se suočavaju imigranti s Jamajke i Kariba, kako prve tako i druge generacije, pokazuje da britansko društvo, na primjeru Londona, postupno pomjera granice identitetske prihvatljivosti (rasa, britanski identitet) i olakšava život „kolonijalnim subjektima“. London odavno nije samo bjelački grad, nego je dom i za ljude nebritanskog porijekla. Iako nije idealan dom, on je dovoljno dobro mjesto za život, bez obzira što se i dalje odvijaju procesi sukobljavanja monolitnog dominantno bijelog i novog, šireg (inkluzivnog) koncepta britanskog identiteta. Grad kao mjesto artikulacije politike identiteta (različitosti, hibridnosti i multietičnosti) predmet je i rada „(Još) Jedan engleski grad: multietičnost, (post)moderni trenuci i strateške pripadnosti“ Jayne O. Ifektwunigwe. Ovdje se grad prikazuje kao mjesto oblikovanja i poništavanja identiteta. Problemsko pitanje jeste kako se iz pozicije multietičnosti ponovo promišlja o rasnim predodžbama u engleskom i neengleskom društvu te koliko su proživljene i konstruirane predstave o gradu preduvjeti za (jačanje) multietičnost(i).

Treći tematski blok *Velegrad od romantizma do danas* otvara rad Monike Šincek Bregović o Londonu u djelima Virginije Woolf. Kao centralni topos modernizma grad je mjesto pronašao u djelima ove spisateljice, naročito u romanu *Gospođa Dalloway*,

esejističkoj prozi *Ulično lutanje* te zbirci eseja *Prizori iz Londona*. Iscrpnom analizom romana *Gospođa Dalloway* Šincek Bregović pratila je itinerer tipičnog modernističkog junaka gradskog šetača (flaner) predstavljenog u liku Clarisse Dalloway, koja London doživljava kao prostor slobode, nasuprot njene kćerke koja ga doživljava kao prostor tjeskobe. U esejistici Virginije Woolf autorica prepoznaje i eksplicira odnos pojedinca i gomile, odnosno utjecaj urbane energije na sfere intersubjektivnosti i identiteta. Oslanjajući interpretaciju na paradigmatiska gledišta o modernizmu Raymonda Williamsa, autorica uočava da Woolfova grad predstavlja kao prostor bliskosti s ljudima i pripadnosti široj zajednici te mjesto prosvjećenosti i učenosti. Na kraju zaključuje da Woolfova život u Londonu vidi promjenjivim i prolaznim, što ovjerava koncept slojevitosti i kompleksnosti identiteta grada.

Rad Frana Cettla analizira dva narativa *Posljednji čovjek* Mary Shelley i *Rat svjetova* H. G. Wellsa i u njima prati konstrukciju postapokaliptičnog prostora te odnos grada kao ruševine, ispražnjene od ljudskih tijela, spram ljudske želje za opstankom. Zatim, predočava kako su ljudi u modernim urbanim sredinama otuđeni od prirode i sebstva te izloženi konstantnom strahu od vanjske prijetnje (vanzemaljci, kuga) koja potkopava budućnost projiciranu na tehnološkim otkrićima. S obzirom na to da ova djela sekulariziraju biblijski narativ o apokalipsi, studija ukazuje – u foucaultovom smislu – na odnos prirode i društva pri čemu urušavanje državnog poretka dovodi do gubitka smisla i vrijednosti. U ovome tematskom bloku je i studija Arnolda Weinsteina „Fragment i forma modernističkog grada“ u kojoj se na primjerima književnih djela modernizma (Joycea, Eliota, Woolf, Kafke, Beloga) pokazuje da njihova unutrašnja strukturalna fragmentiranost potpuno prati modernističku sliku grada. Autor zaključuje da tekstovi modernizma od recipijenta zahtijevaju promišljanje o obilju vremena i prostora te kako fragmenti, odjeci i sjene govore o poetici povezanosti, koja je odgovor umjetnosti na problem grada i savremenog života. Posljednji rad „Američki grad Iosifa Brodskog: od provincije do megapolisa“ napisala je Rafaela Božić. Autorica uočava da je u poeziji J. Brodskog najzastupljeniji motiv provincije (i prirode) kao prostora sjete i nostalgije usljed emigracije. Američke urbane sredine svojim specifičnim kulturnim slojevima ispisuju trag razlike u odnosu na evropske.

Posljednji tematski blok je zanimljiv jer se bavi analizom narativnih struktura u medijskim žanrovima kao što su videoigre i filmovi. O odnosu narativa (priče) i medija pisali su brojni teoretičari i književnosti i medija ukazujući da ova kombinacija, osim što priču oblikuje na razini tekstualnog, nudi i dodatne dvije razine: vizualnu i auditivnu. Tako u radu „Nestajanje urbanog i fragmentacija narativa u

videoigri Everybody's Gona to the Rapture Dana Pinchbecka“ Zlatko Bukač prati razvoj prostora, čitanja i igranja u videoigrama, s posebnim naglaskom na odnos urbanog i neurbanog. Autor polazi od teorijskih promišljanja Espena J. Aarsetha o “ergodičnoj književnosti“: ona podrazumijeva da recipijent teksta mora uložiti dodatni napor za razumijevanje teksta, a koji uključuje gledanje, slušanje i čitanje. U navedenoj videoigri igrač-čitalac prati apokaliptično propadanje, ružvanje Youghtona osjećajući napuštenost od početka do kraja igre. Na kraju Bukač zaključuje da videoigre, bilo da se smatraju oblikom prepričavanja ili ergodičnom književnošću, pružaju nove oblike prikazivanja apokalipse, osame i napuštanja prostora. Druga studija ovog tematskog bloka, a posljednja u zborniku, jeste studija Silvine Dunat o gradu kao projekciji uma u filmu *Grad tame*. Studija pokazuje kako se urbani prostor u filmu projicira kao mentalni prostor i proizvođač značenja. Dakle, simbolički prostor u filmu ne ostvaruje se samo na planu vizuelnog ili narativnog već konceptualnim metaforama i predodžbenim shemama: SPREMNIK (film, grad, um), IZVOR – PUT – CILJ te SVJETLO – MRAK. Studija, s jedne strane, nudi interpretaciju filma u okvirima teorija konceptualne metafore i konceptualne integracije, odnosno istražuje zajedničke elemente domena grada i filma koji sudjeluju u međuprostornom kognitivnom mapiranju, dok, s druge, kroz shemu SPREMNIK (grad, film, um, vrijeme) te shemu IZVOR – PUT – CILJ prati konstruiranje izvorišta ljudskosti i identiteta.

Zbornik *Preispisivanje urbanog prostora u anglofonij književnosti i kulturi* u cjelini predstavlja iznimno važan doprinos čitanju i razumijevanju urbanog prostora u književnosti i kulturi, i to ne samo za anglofonu književnost, nego i za buduća istraživanja statusa urbanog u južnoslavenskim književnostima.

Adresa autora
Author's address

Nehrudin Rebihić
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
nehrudinrebihic@hotmail.com

